

АНТРОПОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА Й АНТРОПОЛОГІЧНІ ДОСЛІДНИЦЬКІ ПІДХОДИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Сучасні методологічні перетворення у вітчизняній юридичній науці зумовили необхідність конструювання нових наукових парадигм, однією з яких стає парадигма антропологічна. Вона гучно заявила про себе у соціальних науках і претендує нині на домінуюче становище серед інших парадигм вітчизняної юридичної науки, в якій останнім часом все частіше постають проблеми, що є у певному розумінні антропними.

Термін «парадигма» використовувався ще у платонічній і неоплатонічній філософії та позначав першооснову, зразок вирішення певного типу завдань або проблем. Проте тривалий час у жодній науковій категоріальній системі поняття парадигми не відіграло вирішального значення [1, 94].

Неоціненний внесок у розуміння парадигми зробили, зокрема, І. Лакатос (запровадивши у науковий обіг замість поняття парадигми поняття дослідницької програми, сформованої з «негативної евристики», яка визначає «жорстке ядро» такої програми, та «позитивної евристики», покликаної змінювати і розвивати «спростовний захисний пояс» дослідницької програми [2, 322–329]), К. Поппер (сприйнявши лакатосівське поняття дослідницької програми як способу пояснення, «котрий вважається деякими вченими настільки задовільним, що вони вимагають того, аби він був прийнятий усіма» [3, 532]) та Т. Кун (розробивши теорію парадигмального розвитку наук). Під парадигмою останній спершу розумів «визнані всіма наукові досягнення, котрі протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем і їх рішень» [4, 17], однак у «Доповненні 1969 року» до праці «Структура наукових революцій» він зазначив, що на позначення вищевказаних наукових досягнень доцільніше використовувати термін «дисциплінарна матриця», а парадигма є лише одним із її елементів, стаючи загальновизнаним зразком вирішення тих чи інших наукових завдань [4, 233–245].

Зазначимо, що поняття парадигми розробляється сучасними дослідниками як щодо науки загалом (М. Купарашвілі [1, 94], М. Томпсон [5, 134], К. Зуєв, Є. Кротков [6, 104], А. Дугін [7, 40–41] й ін.), так і у контексті власне правничих досліджень (В. Бачинін [20, 573; 21, 238], А. Бризгалов [8, 19], І. Гонтар [9, 140–149], М. Голев [10], М. Дамірлі [11, 159], О. Данільян [19, 397], О. Іванов [12, 209], В. Малахов [13, 65–66, 154], О. Овчинніков [14, 310], О. Пучков [15, 6], Ф. Раянов [16, 29–49], В. Сиріх [17, 48], В. Шаханов [18] тощо).

Узагальнюючи погляди вищевказаних вчених, можна дійти висновку, що парадигма будь-якої науки характеризується такими основними ознаками: 1) становить методологічну модель, сформовану з ряду узагальнених теоретичних положень, визнаних відповідним науковим співтовариством; 2) є панівною в певний історичний період у конкретному культурному середовищі та

змінюється з розвитком відповідної науки; 3) здатна проявлятися поряд з іншими парадигмами конкретної науки; 4) є основою для методології наукових досліджень; 5) орієнтує на вибір конкретних підходів, методів і прийомів встановлення, відбору, систематизації, інтерпретації й оцінки певних фактів; 6) забезпечує безперервність розвитку науки та формування наукових теорій.

Під *антропологічною парадигмою* пропонується розуміти сформовану з низки теоретичних положень, визнаних відповідним науковим співтовариством, методологічну модель високого рівня узагальнення, завдяки якій можуть формуватися «людиноорієнтовані» наукові теорії і яка вимагає вирішення у наукових дослідженнях антропних проблем за допомогою певних методологічних підходів, заснованих, зокрема, на висновках різних видів антропологій.

Про утвердження в сучасній вітчизняній юридичній науці антропологічної парадигми, на наш погляд, свідчать, зокрема, такі риси цієї науки: 1) невірність низки завдань, пов'язаних як із діяльністю людини з формування (творення) права, з його практичної реалізації, так і з впливом права на саму людину; 2) актуалізація порівняльно-правових досліджень внаслідок дедалі більшої зв'язаності людських соціумів між собою; 3) інтенсифікація досліджень проблематики прав людини, пошуків їх генезису у природі та сутності людини, виявлення особливостей реалізації прав залежно від соціокультурних середовищ; 4) використання у правничих дослідженнях здобутків наук, які так чи інакше вивчають людину.

Стосовно методологічних підходів, які застосовуються у рамках антропологічної парадигми, зазначимо, що такими є *антропологічні дослідницькі підходи* — засновані на висновках певних видів антропології світоглядні ідеї про природу та сутність людини, які визначають особливості встановлення, відбору і систематизації науковцем досліджуваних фактів, а також їх інтерпретації й оцінки. Завдяки саме цим підходам, детермінованим орієнтованим на людину світоглядом, у науці в цілому утверджується спрямування на пізнання тієї реальності, котра пов'язана з людською життєдіяльністю, а зокрема в юридичній науці завдяки вказаним підходам уможлиблюється встановлення антропних властивостей права.

Антропологічні підходи не є винятково антропоцентричними (тобто такими, які в основу досліджень ставлять одиничну людину [22, 74]), оскільки завдяки їм пізнаються не тільки природа та сутність людини як родової істоти, але й біосоціального індивіда як невід'ємної частини певних людських спільнот, у дослідженнях яких людина розглядається тільки як елемент, частина загального цілого. З огляду на це, а також на низку інших ознак антропологічні методологічні підходи можна класифікувати залежно: 1) *від виду антропології, здобутки якої використовуються у дослідженні* (з огляду на її поділ на наукову (основним різновидом якої є соціокультурна), філософську та релігійну): філософсько-антропологічний; соціально-антропологічний і релігійно-антропологічний (останній у свою чергу може конкретизуватись залежно від виду релігії та від домінування в ній доктринальної чи діяльнісної орієнтації); 2) *від змістовної спрямованості дослідження*: екзоантропний і езоантропний; 3) *від типу праворозуміння дослідника* (кла-

сифікація актуальна тільки для досліджень у сфері права): позитивістсько-правовий та природно-правовий; 4) *від філософських понять і категорій, на яких ґрунтується антропологічний дослідницький підхід*, можна виділити, зокрема: потребовий (підхід ґрунтовно розпрацьований П.Рабіновичем) [про деякі аспекти його застосування див.: 23, 64–69; 24, 8–37, 58–122; 25, 3–13]), аксіологічний (обґрунтування вказаного підходу можна знайти у працях Н. Зазаєвої [26] і В. Бігуна [27]), комунікативний (підхід активно розробляється А. Поляковим [28, 65–66; 29, 316–320]), символічний (в одному з досліджень права цей підхід застосовано В. Речицьким [30]), герменевтичний (розробляється, зокрема, С. Максимовим [31, 253–274; 32, 125–127] і Т. Дудаш [33]); 5) *від кількісного складу суб'єкта, який виступає об'єктом антропологічного аналізу*: індивідуалістичний і колективістський (або комунітарний); 6) *від філософсько-світоглядної позиції дослідника стосовно загального співвідношення матерії та свідомості*: ідеалістичний (об'єктивний і суб'єктивний), та матеріалістичний; 7) *від змісту наукового підґрунтя інтерпретації досліджуваних явищ*: біологізаторський, соціологізаторський і трансценденталістський. Крім цього, з огляду на значення для розкриття предмета дослідження всі антропологічні дослідницькі підходи в межах кожної з наведених класифікацій можуть поділятися на основні та допоміжні.

Застосування у правничих дослідженнях різних видів антропологічних підходів, очевидно, сприяє встановленню та зміцненню методологічних контактів юридичної науки з іншими соціальними науками, а також збагачує знання юриспруденції про природу та функціонування права, про його антропні властивості, завдяки чому виникають нові можливості для подальшого її поступу.

Література

1. Купарашвили М. Д. Парадигма мышления и системы ценностей // *Философские науки*. — 2003. — № 8. — С. 94–105.
2. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ // *Кун Т. Структура научных революций*: Пер. с англ. — М., 2003. — С. 269–453.
3. Поппер К. Нормальная наука и опасности, связанные с ней // *Кун Т. Структура научных революций*: Пер. с англ. — М., 2003. — С. 525–537.
4. Кун Т. Структура научных революций // *Кун Т. Структура научных революций*: Пер. с англ. — М., 2003. — С. 9–268.
5. Томпсон М. Философия науки / Пер. с англ. А. Гарькавого. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003. — 304 с.
6. Зусв К. А., Кротков Е. А. Парадигма мышления и границы рациональности // *Общественные науки и современность*. — 2001. — № 1. — С. 104–114.
7. Дугин А. Г. Эволюция парадигмальных оснований науки. — М.: Арктогея-Центр, 2002. — 418 с.
8. Брызгалов А. И. О некоторых теоретико-методологических проблемах юридической науки на современном этапе // *Государство и право*. — 2004. — № 4. — С. 17–22.
9. Гоптарь И. Я. Парадигмы в уголовном праве и реальность // *Правоведение*. — 2002. — № 6. — С. 140–149.
10. Голев П. Д. Экспертиза конфликтных текстов в современной лингвистической и юридической парадигмах [WWW document] // www.expertiza.narod.ru/magazine/016.htm (visited 2006,05,13).
11. Дамирли М. А. К новой концепции исторического познания права // *Правоведение*. — 2003. — № 3. — С. 159–169.
12. Ивасов А. А. Справочник по теории государства и права: основные категории и понятия. — М.: Экзамен, 2006. — 510 с.
13. Малахов В. П. Философия права: Учеб. пособие. — М.: Академ. Проект; Екатеринбург: Деловая кн., 2002. — 448 с.

14. Овчинников А. И. Правовое мышление: теоретико-методологический анализ. — Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 2003. — 344 с.
15. Пучков О. А. Теория государства и права: проблемы и перспективы // Правоведение. — 2001. — № 6. — С. 4–13.
16. Раяпов Ф. М. Проблемы теории государства и права (юриспруденция): Учеб. курс. — М.: Право и государство, 2003. — 304 с.
17. Сырых В. М. Логические основания общей теории права. Т. 2. Логика правового исследования (Как написать диссертацию). — М.: ЗАО «Юстициформ», 2004. — 560 с.
18. Шахапов В. В. Правовые парадигмы: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Владимир. юрид. ин-т Федеральной службы исполнения наказаний. — Владимир, 2005. — 193 с.
19. Философия права: Учебник / О. Г. Данильян и др.; Под ред. О. Г. Данильяна. — М.: Эксмо, 2005. — 416 с.
20. Бачиниц В. А. Энциклопедия философии и социологии права. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2006. — 1093 с.
21. Бачиниц В. А., Журавський В. С., Папов М. І. Філософія права: Словник. — К.: Ін Юре, 2003. — 408 с.
22. Федоров В. П. Философия права: Курс лекций. — С.Пб.: ГУАП, 2006. — 264 с.
23. Гудима Д. А. До питання про потребний дослідницький підхід у праводержавознавстві // Юридический вестник. — 2006. — № 1. — С. 64–69.
24. Рабинович П. М. Социалистическое право как целостность. — Л.: Изд-во при Львов. гос. ун-те. Изд. объединеная «Вища школа», 1985. — 167 с.
25. Рабинович П. Соціальна сутність прав людини: у світлі потребного підходу // Вісник Академії правових наук України. — Х., 2005. — № 1 (40). — С. 3–13.
26. Зазасва Н. Б. Онтологическая сущность права: антропологическо-целостный подход. — Саратов: Изд-во Саратов. гос. ун-та, 2005. — 235 с.
27. Бігун В. С. Людина в праві: аксіологічний підхід: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Нац. акад. внутр. справ України. — К., 2004. — 20 с.
28. Поляков А. В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: Курс лекций. — С.Пб.: Изд. дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2004. — 864 с.
29. Право и общество: от конфликта к консенсусу: Монография / Под общ. ред. В. П. Сальникова, Р. А. Ромашова. — С.Пб.: С.-Петербур. ун-т МВД России, 2004. — 480 с.
30. Речицкий В. В. Символическая реальность и право. — Л.: ВПТД-Классика, 2007. — 732 с.
31. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: Монография. — Х.: Право, 2002. — 328 с.
32. Максимов С. И. Герменевтическая концепция права // Обрії комунікації та інтерпретації: Матеріали VIII Харк. міжпар. Сковородиївських читашь. — Х., 2001. — С. 125–127.
33. Дудаш Т. І. Праворозуміння: герменевтичне дослідження: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2008. — 16 с.

УДК 340.12:115

І. Г. Оборотов

ТЕМПОРАЛЬНИЙ ВИМІР ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Методологічне значення темпорального виміру правової реальності обумовлене тим, що право, як і будь-який соціальний феномен, має нерозривний зв'язок з часом у різних його формах. Необхідність дослідження таких зв'язків проявляється у всій системі юриспруденції, в тому числі у філософії і соціології права. При цьому відчувається потреба у виробленні системи категорій і понять, які б послужили методологічною основою у дослідженні питань часу в правовій реальності.